

NOVICE

kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči.

Odgovorni vrednik *Dr. Janez Bleiweis.*

Tečaj X.

V saboto 3. aprila (sredoživna) 1852.

List 27.

Iskrice hvaležnosti

milodarnemu Terstu in blagosercnemu odboru, ki je nabiral milodare v pripomoč nesrečnikom Krajnskim.

Spod neba pošle noč morivno slano,
Povene nježno pomladansko cvetje,
Ko palno na-nj posije solnce rano;
Viharje v nedru svôm rodí poletje,
Z oblaka sivega se toča vsuje,
Ratarju up upleni in imetje;
S podnebja strela šviga, plamen bluje,
Buči naliv, povodnji divja reka
Zelene trate strašno pokončuje,
Pusti v puščavi nazega človeka;
Nad njim perute lakota razgerne,
Nadloga ga v obupno serce speka.
V nebo zasolzene oči oberne,
In glas zažene milo tugajoči:
»Pomagaj Bog mi iz osode černe!«
In mili Bog ne odreče mu pomoči;
V bogatem Terstu, mestu nove slave,
Rešitelja zbudí, ki tud' priskoči. —
Ko zvedel si, o Terst, da sive glave
Okó umira lakote grozivne,
Ko vidil si, da steblo grenke trave
Zdravilo možu muke je morivne,
In da na persih maternih vsahuje
Nedolžno dete žeje prestrašivne:
Po belem licu se Ti solza vsuje,
Visoko bije serce ljudomilo,
Ki duša blagotvorna ga vnemuje.
Podal si rešno roko, ter obilo
Daril s periščem polnim reve síne,
Postlal jim postljo v svoje varno krilo.
Postavil v sercu mile domovine
Spominek vrednosti si necenljive,
Vsejal si v plodno zemljo žlahtne čine,
Si spletel venec slave nevmerljive,
Potrebil pot v nebeške veličave,
Nakopal tak zaklade nestrohljive!
In Ti, skoval si krono dvojne slave,
Ki v pomoč skup si sklicel bratu brate
In speljal ga iz žalostne puščave,
Pokazal spet mu zeleneče trate,
Ki nehal nisi bratov za-nj prositi:
V plačilo Ti ne bodo gore zlate,
Plačilo Tvoje mora večje biti!

Domovina.

Kako bomo letos krompir sadili? koliko in kakošniga? Kaj namesto njega?

Kar so „Novice“ od krompirja ob mnogih pri-likah in raztreseno po mnogih listih govorile in svec-tovale, — beremo lepo vkup sestavljeno v 21. listu nemškiga časnika Štajarske kmetijske družbe, po-terjeno po skušnjah od leta 1846 noter do leta 1852 tudi na Štajarskim. In ker je sedaj ravno pravi čas, kmetovavcam iz gotovih skušnj izvira-

joče nauke podati, da naj bi se po njih rav-nali, jim izročimo sledeče svete.

Prazno delo bi bilo — govori g. dr. Hlubek v pohvaljenim spisu — da bi se še dalje pričkali: v čem obstoji in od kod pride gnjilina krompirja. Kar so skušnje učile, to je, kar nam je treba vediti, — po tem se ravnajmo.

Gotove skušnje o tem so pa tele:

1. Zgodnje sorte krompir, to je tisti, ki je dozorel že okoli sv. Jakoba, je gnjil leta 1849 le malo, v letu 1850 in 1851 pa ni gnjil clò nič.

2. Do prve polovice mesca maliga serpana je bil krompir povsod čisto zdrav viditi. Začela se je gnjilina (da je krompirjevec začel veneti) okoli sv. Jakoba ali pa še le okoli sv. Lorenca in še pozneje, in vselej po tem, ko je dalje časa deževno vreme bilo. Več ko je bilo hudih ur, in če je berž za njimi sonce zlo pripekalo, huji se je ob tacih letinah gnjilina prikazala.

3. V suhi in gorki ali bolj pešeni zemlji krompir manj gnjije, v merzломokri in ilovnati zemlji se prikaže gnjilina nar huji.

4. Na presnim (frišnim) gnoji krompir rad gnjije, in bolj ko se mu s tacim gnojem gnoji, huji gnjije.

5. Če se krompir gosto sadi, bolj gnjije; če se redko sadi, manj gnjije, ker sapa zamore krompirjevec bolj prepahati.

6. Nar bolje ga je plitvo saditi, to je, le 2 do 3 pavce globoko; tode pozneje ga moraš dobro okopati in stebila dobelo z zemljo osuti.

7. Prej ko krompir sadiš, prej bo dozorel, in gotovši ga boš otél kužnimu času po sv. Jakobu.

8. Nar bolje se obnaša krompir, ki ni pre-debel pa tudi ne predroben, ampak tak, ki po 3 do 5 lotov vaga, posebno če ga na zrak (ljuft) deneš, da se enmalo osuši, preden ga sadiš.

9. Če se mu o sv. Marjeti ali še pred krom-pirjevec (perje) poreže, se zlo obvarje gnji-line, krompirja pa se po tem manj pridela, ker bolj droban ostane.

10. Dobro mu tekne in ga gnjiline varje, ako ga večkrat okopavaš in osiplješ, posebno kmalo po dežji.

Ako tem skušnjam še pristavimo, da se je že večkrat iz vsajeniga bolniga krompirja zdrav pridela, — da je tudi Amerikanski in iz sé-mena izrejeni krompir gnjil, — da mnogotere me-šanice z apnam, sajami, pepélam, mavcam (gip-sam) itd. mu niso nič zoper gnjilino pomagale, se moramo iz vsiga tega prepričati, da krompirjeva bo-lezin le iz v remena izvira, ki posebno za krompir, pa tudi za nektare druge sadove, že več let posv. Jakobu kužno postane.

Ker se pa z vremenam ne moremo vojskovati, da bi ga odgnali, kaj nam je tedaj storiti, dokler nismo gotovi, da je kužno vreme minulo?

Pameten kmetovavec bo troje storil, on bo namreč:

- 1) se ravnal po nasvetovanih deseterih ravnilih,
- 2) bo manj krompirja sadil, ko druge leta,
- 3) namesto njega pa bo več turšice in bôba sadil, ki sta nar boljši namestnika poterjena.

Turšica je med vsimi sadovi nar imenitniši; turšica je prav blagoslov božji za človeka, ali človek noče tega blagodara po vrednosti čisljati, ker je s slepoto vdarjen.

Turšica dozori in rodi povsod pri nas; laže se, kolikor je dolg in širok, kdor tají, da to ni res!

Da pa dobro rodi in dozori, se ne smejo le za poskušnjo kake zerna saditi, ker turšica kakor mesecesen se mora v večih rajdah saditi, da je je več skupej; tudi ni prav, ako se v bolj merzlih krajih turšica pôznih sort sadi. Če se pa turšice cele njive sadé; če se izbere taka sorta, ki o 3 do 5 mescih dozori in je že bolj ojstriga vremena vajena (kakor je Koroška, Ribniška itd.); če se sadi v bolj sončnih krajih in bolj v zavetji; če se ji gnoji z bolj presnim (frišnim) zlasti s konjskim gnojem, ki zemljo bolj ogreje — se bo turšica tudi v bolj merzlih krajih kmetovavcu v hvalo obnašala.

Ako med turšico še zgodniga fižola sadiš, boš pridelal na enim oralu trikrat več živeža, kakor ti ga krompir v nar boljši letini da.

Tam pa, kjer turšica ne dozori, je bôb nar boljši namestnik krompirja.

Bôb rodi bogato tudi v severnih krajih, in bolj ko se mu gnoji, več se ga pridelava. Bôb je tečna jed, zdrava jed, dobra jed; samo v vodi kuhati ga je treba in osoliti, kakor krompir.

Pridelovali so ga pri nas nekdanj veliko, in so bili z njim zadovoljni, dokler ga ni krompir spodrinul, kakor ga še dandanašnji v grofii Kent na Angleškem pridelujejo in se dobro počutijo pri njem. Kaj nam je začarano (zacoprano), da rogovilimo le po tujih, neznanih, malovrednih sadežih, to pa, kar je pred nami, kar smo že za dobro poskusili, za to nam pa ni mar?!

Bôb med krompir sajen se prav dobro obnaša, in če se krompir spridi po gnjilini, nadomestuje bôb zgubo njegovo. Zato so hvale vredni tisti kmetovavci, ki med vsaka dva krompirja en bôb sadijo, in si na to vižo gotov pridelk zavarujejo.

Ozime slabo obetajo po mnogih krajih; čas se bliža za poljske dela; zato bodimo skerbni sedaj, da se ne bomo késali pozneje; ravnajmo se po gotovih skušnjah, ne po svojeglavni termi, da se rešimo prihodnjih nadlog!

Kako v tacih krajih, kjer vode manjka, dobre in stanovilne kapnice napraviti.

(Dalje.)

Permerjeni stroški za zidanje kapnice pri namešani zemlji, to je, s skalo namešani šuti, na globočino do 16 čevljev in na 6 čevljev širokost znesó skupej 147 fl. 8 krajc. (za delo z zemljo 6 kubiknih sežnjev, 1 sežinj po 5 fl. 30 kr. = 33 fl.; za kamnarsko delo 30 kubiknih čevljev kamna, 1

čevlj po 21 kr. = 12 fl.; zidniga cegla po modlu 2350 ceglov, jezero 3 pavce debeliga po 15 fl. = 35 fl. 15 kr.; za cegel za tlak 2 pavca debel na vse strani 1 čevlj velik, 60 ceglov, sto ceglov po 3 fl. = 1 fl. 48 kr.; navadniga zidniga cegla za tlak, 3 pavce debeliga, 240 ceglov, jezero po 13 fl. = 3 fl. 7 kr.; živiga apna 9²/₅ centov, 1 cent 30 kr. = 4 fl. 50 kr.; ceglove moke 9²/₅ centov, 1 cent 30 kr. = 4 fl. 50 kr.; pocuolne zemlje 10³/₁₀ centov, 1 cent 1 fl. = 10 fl. 18 kr.; 15 voz ilovce, voz po 1 fl. = 15 fl.; za zidarsko delo za 1¹¹/₁₆ kubiknih sežnjev, 1 sežinj 8 fl. = 13 fl. 30 kr.; za delavsko delo, mavto delati, nositi, in ilo tlačiti 13 fl. 30 kr.). Ako je treba širji kapnice, so po ravni ti primeri stroški prerajtani za 9 čevljev široko kapnico na 237 fl. 2 kr., — pri 12 čevljev široki pa na 337 fl. 27 krajc.

Tista kapnica, ki je 16 čevljev globoka in 6 čevljev široka, derži vode 213 veder, če je do žrela kanala polna; — če, postavim, 20 dni dež ne gré, ta kapnica je bila pa ob zadnjim dežju polna, je za vsaki dan 10 veder in pol vode v nji ali 28 srednih škafov.

Kapnica 16 čevljev globoka in 9 čevljev široka, derži 461 veder, če je do žrela kanala polna; to da za 20 dni za vsaki dan 23 veder ali pa 61 srednjih škafov.

Je pa kapnica pri globočini do 16 čevljev clo 12 čevljev široka, derži 820 veder, če je do žrela kanala polna; to da za 20 dni za vsaki 41 veder ali pa 109 srednjih škafov vode.

Kar kupove za blago in delo vtiče, opominim, da so tako prerajtani, ko bi se kapnica v Ljubljani delala.

Kdor hoče kapnice delati, ne smé misliti, da bo pri vsacim dežju polna, torej je bolje, da jo večí, ko manji narediš. Tudi kaže gorej storjena rajtinga, da kapnica z 12 čevlji svitlobe po čez le malo čez polovino več stroškov znese, ko una s 6 čevlji svitlobe, pa vunder 4krat toliko vode derži. Iz tega se vidi, da je bolji širji pa bolj plitvo kapnico delati. Kdor bi hotel s 6 čevlji svitlobe kapnico zidati, da bi toliko vode deržala, ko una z 12 čevlji, bi mogla 8 sežnjev in 2 čevlja globoka biti.

(Konec sledí).

Glas o škodljivosti žganja.

(Dalje.)

2. Žganje dela nepokoj, boj in morije; kamor žganje pride, od ondod ljub mir beží. Hodiš po svetu in čuješ v kerčmi neznano trušati, kleti in rotiti se, prašaj, kaj imajo? Zvedel boš, de žganje pijejo. „Vino“, pravi sv. pismo, „serce človeku oveseli;“ žganje pa človeka le zdivjá. Hitro se žganopivci sprò in stepejo, čaše (kozarce) truplejo, mize terejo, noge iz stolov piplejo in se kolejo, ter kervave glave domu nesó. Nesrečno žganje! ono je oče naj strašnejih hudobij in naj grozovitnejših morij.

Žgano vino je srečnih zakonov smert. Ktera zakonska žena več solz prelije, ko ona, ki moža pjanca ima? Preštej nesrečne zakone, in boš najdel, de več od pol nesrečnih zakonov pijanšina stori. Deca jokajo, mati zdihuje, oče pa v lituži pije. Ni druge pomoči za tako družino ko pijanca smert, ki je celi hiši živa nesreča.

3. Žganje človeku pamet jemle, omami um, in glavo toliko oslabí, de pijanc sam ne vé, kaj dela. Na dražbah (licitiringah) po nekih krajih